

Streszczenie

Dawid Borowka

Relacje minojsko-egipskie w okresie przedpałacowym i okresie starszych pałaców w kontekście formowania się pierwszych grup elit na Krecie.

Słowa kluczowe: Kreta, kultura minojska, Egipt, skarabeusze, elita

Głównym celem rozprawy doktorskiej jest analiza relacji kreteńsko-egipskich w Okresie Przedpałacowym i Okresie Starszych Pałaców. Liczne pozostałości materialne po egipskiej kulturze, w tym importy, kreteńskie zabytki egiptyzujące oraz bogate źródła ikonograficzne pozwalają na rekonstrukcję wielu aspektów ówczesnego wpływu państwa egipskiego na Kretę. Istotnym uzupełnieniem tych źródeł są zabytki minojskie odnajdywane w Egipcie w kontekstach archeologicznych z XII i XIII dynastii, głównie ceramika typu Kamares.

Do dnia dzisiejszego badacze niechętnie podejmowali się charakterystyki wzajemnych relacji Minojczyków i Egipcjan w Okresie Przedpałacowym i Okresie Starszych Pałaców. Za taki stan badań może odpowiadać szereg czynników, z których najważniejszym wydaje się ilość dostępnych źródeł. Jak zauważył F.M. Carinci, większość z zabytków egipskich odnalezionych na Krecie pochodzi z czasów panowania królów XVIII dynastii odpowiadającej Okresowi Młodszych Pałaców na wyspie. Zabytki te oraz współczesne im zabytki minojskie odnalezione w Egipcie, a także malowidła Keftiu w grobach tebańskich i minojskie malowidła ściennie z Tell El-Dab'a wskazują na 'oficjalny' charakter relacji pomiędzy Kretą i Egiptem w Okresie Nowego Państwa. Natura wzajemnych relacji przed tym okresem (tj. przed okresen PM I-II na Krecie) cały czas pozostaje tematem stosunkowo rzadko poruszonym we literaturze przedmiotu. Pomimo że dowody na kontakty są stosunkowo liczne, a sam wpływ państwa Egipskiego zaznacza się również w kreteńskim rzemiośle oraz ikonografii, część z badaczy sugerowała, że kontakty w tym okresie były sporadyczne i prawdopodobnie odbywały się przez bliskowschodnie porty. Inni dopuszczali możliwość wpływu kultury egipskiej na lokalne wytwórstwo naczyń kamiennych, gliptyki czy nawet religię. Co istotne, w dotychczasowych badaniach nie były brane pod uwagę różne stopnie rozwoju ośrodków pałacowych na Krecie. Powodowało to, że badacze nie uwzględniali podziałów terytorialnych na wyspie i nie brali pod uwagę stref wpływów staropałacowych ośrodków elit z Knossos, Fajstos i Malia.

Niniejsza rozprawa została podzielona na cztery rozdziały, w których omówiono przedmioty egipskie i *egiptyzujące* odnalezione na Krecie. W rozdziale V została zawarta analiza najwcześniejszych, znanych minojskich artefaktów w Egipcie, głównie fragmentów ceramiki typu Kamares. W rozdziałach dotyczących zabytków egipskich odnajdywanych na Krecie uwzględniono zarówno ich zróżnicowanie pod względem typu, jak również rozprzestrzeniania na wyspie. Ze względu na różnorodną charakterystykę zabytków pierwsze rozdziały nie posiadają jednorodnej struktury. Każdy rozdział (lub podrozdział) rozpoczyna się analizą funkcji danych przedmiotów lub wzorów ikonograficznych w Egipcie. Po niej następuje analiza kontekstualna dotycząca zabytków egipskich odnalezionych na Krecie.

Pierwszy rozdział został poświęcony najbardziej powszechnie występującej formie zabytków egipskich na Krecie - naczyniom kamiennym. Zabytki tego typu zostały podzielone w rozdziale na egipskie importy oraz lokalne kreteńskie imitacje. Odmienne typy naczyń występujące w tych ośrodkach, nie są jedyną podstawą takiego podziału. Jak wykazują badania P. Warrena i A. Bevana, egipskie naczynia w każdym z wymienionych ośrodków pojawiły się w różnych fazach Okresu Przedpałacowego i być może wskazują na trzy fale importów tego typu zabytków na Kretę. Ostatnią część rozdziału stanowi podsumowanie badań, w którym zawarto porównanie analizowanych zabytków oraz dodatkowe odniesienia do egipskich naczyń kamiennych odnalezionych w innych częściach Morza Śródziemnego.

Rozdział drugi stanowi omówienie egipskich skarabeuszy odnalezionych na Krecie oraz ich lokalnych imitacji. Oba rodzaje tego typu zabytków są analizowane osobno, z uwzględnieniem ich rozpowszechnienia na wyspie. Ze względu na brak kontekstu archeologicznego, dla znacznej ilości zabytków tego typu z Okresu Starszych Pałaców przyjęto datowanie zabytków zaproponowane przez I. Piniego, O. Krzyszkowską, P. Yule'a, D. Ben-Tor oraz J. Phillips. W rozdziale omówiono temat ewentualnego wpływu skarabeuszy na powstanie nowego typu zabytków – figurek w kształcie żuków. Dodatek do rozdziału stanowi rozwinięcie hipotezy N. Marinatos, według której podwójny topór w Okresie Młodszych Pałaców posiadał podobną funkcję jak skarabeusze w Egipcie.

W rozdziale trzecim przedstawiono zabytki, które były opisywane jako importy egipskie lub przedmioty *egiptyzujące*, a których ilość jest zdecydowanie niższa od ilości odnalezionych naczyń kamiennych i skarabeuszy. Wśród tego typu zabytków uwzględniono m.in. odnalezione w Archanes-Fourni i Agios Charalambos sistra typu łukowego, przedstawienia przypominające egipskie *Gravidenflaschen*, skorupy strusich jaj, ozdobne paciorki oraz charakterystyczną statuetkę egipskiego urzędnika Usera, odnalezioną w pałacu w Knossos. Dodatek do rozdziału stanowi analiza tzw. skarbu z Eginy.

W rozdziale czwartym, poruszono temat wpływu egipskiej ikonografii na minojską sztukę. Wśród potencjalnych motywów, które Minojczycy mogli zaadaptować, wymienione są między innymi wizerunki hipopotamiej bogini Tawaret, znaku *djew* (*dw* - - N26) czy wizerunki Sfinksa. Ze względu na brak kontekstu archeologicznego dla licznej grupy zabytków, w szczególności pieczęci oraz ich odcisków, przyjęta chronologia pochodzi z tomów *CMS* oraz prac P. Yule'a, O. Krzyszkowskiej oraz J. Phillips.

Ostatni rozdział pracy dotyczy zabytków minojskich odnalezionych w Egipcie. Większość z nich to charakterystyczna dla Okresu Starszych Pałaców ceramika typu Kamares. W rozdziale uwzględniono podział ceramiki na importy z Krety oraz ich egipskie imitacje. Uwzględniono rozprzestrzenienie geograficzne obu typów ceramiki, jak również przeanalizowano konteksty archeologiczne, w których zostały odnalezione. Dodatek do rozdziału stanowi analiza części zabytków z tzw. Skarbu z El-Tod.

Praca zakończona jest podsumowaniem i wnioskami dotyczącymi wpływu Egiptu na poszczególne ośrodki elit na Krecie. Uwzględniona została chronologia pojawiania się egipskich przedmiotów oraz *egiptyzujących* wzorów ikonograficznych na Krecie, a także ich dystrybucja przestrzenna. Analiza historyczna zostanie podjęta osobno dla ośrodków w Knossos, Fajstos i Malii. Osobno przeanalizowane zostaną zabytki odnalezione na stanowiskach, których przynależność do stref wpływu danego ośrodka pałacowego jest niepewna. W podsumowaniu podjęta została kwestia ich przetrwania na wyspie, ewentualna ewolucja w Okresie Młodszych Pałaców oraz wpływ na religie minojskich elit. Minojskie importy odnalezione w Egipcie pomogą w ustaleniu, które grupy minojskich elit z Okresu Starszych Pałaców podejmowały kontakty z państwem egipskim w okresie Średniego Państwa.

Poszczególne części pracy uzupełniają tabele, w których zawarto podstawowe informacje o analizowanych zabytkach. W tabelach uwzględniono numer katalogowy poszczególnych zabytków, ich kontekst archeologiczny oraz prawdopodobne datowanie. Wymienione są także wcześniejsze publikacje, w których badacze wspominają o konkretnym zabytku. W poszczególnych rozdziałach tabele zostały podzielone według typów zabytków. Przykłady takich podziałów można odnaleźć w rozdziałach o naczyniach kamiennych i skarabeuszach, gdzie dla zabytków importowanych i minojskich imitacji stworzono osobne tabele.

Dodatkiem do rozprawy jest katalog, w którym zawarto podstawowe informacje dotyczące omawianych zabytków, jak również ich ilustracje. Zabytki w katalogu podzielono na typy, a także uwzględniono ich datowanie. W rozprawie, odwołując się do poszczególnych zabytków z katalogu, umieszczono ich numer w nawiasie klamrowym. Jeden zabytek –

skarabeusz z grobu tolosowego B w Platanos jest uwzględniony w katalogu dwa razy, co wynika z osobnej analizy wzoru ikonograficznego na jego powierzchni.

W pracy do opisu egipskich znaków hieroglificznych zastosowano tzw. listę znaków Gardinera. Wykorzystano także inne transkrypcje egipskich przekazów na język angielski tego samego badacza. Przekład i opracowanie Tekstu Piramid na język angielski pochodzą z pracy S.L. Budin oraz J.P. Allena. W przypadku dzieł antycznych pisarzy zastosowano skróty Oxford Classical Dictionary (*OCD*). W przypadku przyjętych powszechnie nazw poszczególnych pomieszczeń w pałacach (np. *Vat Room* w Knossos) lub części stanowisk (np. *Quartier Mu* w Malii) zachowana została ich oryginalna pisownia.